

MBI BIOCILËSINË E UJËRAVE SIPËRFAQËSORE RRETH KEK-UT NË KOSOVË MBËSHTETUR TEK DIATOMETË

LULJETA AJDINI,¹ ALEKO MIHO.²

¹Kolegji UBT, Prishtinë

²Departamenti i Biologjisë, Fakulteti i Shkencave të Natyrës, Universiteti i Tiranës

e-mail: luljeta_ajdini@hotmail.com

Përmbledhje

Algat silicore mikroskopike (diatometë - Bacillariophyceae) u studiuan në mostra perifitoni në 12 stacione të lumenjve Sitnica dhe Drenica, rreth KEK-ut, Kosovë, të mbledhura në maj dhe qershor 2001. Gjithsej, janë gjetur mbi 110 lloje, shumica e të cilave diatome pendore (rreth 100 lloje), të cilat luhaten nga 25 tek stacionet Shpresë-Nedakovc dhe Gypat e Mirashit (Sitnicë; në maj 2001), deri në 53 lloje në Grabovc (Drenicë; në qershor 2001). TI_{DIA} luhetet nga 2.6 në 3.3, relativisht i lartë për gjendjen ushqyese të ujërave. Për rrjedhojë, cilësia në të gjithë stacionet luhatej nga klasa Eutrof (Gypat e Mirashit, Dardhishta 2), në Eupolitrof (Dardhishta 1, Termocentrali A1 & A2, Grabovc, Pomozotini) dhe Politrof (Shpresë-Nedakovc, Bardhi, Vragoli 1, Vragoli 2), referuar përgjithësisht për ujërat me përmbajtje të lartë të lëndëve ushqyese (azot dhe fosfor).

Fjalëkyçet: Diatome, TI_{DIA} , lumenjtë e Kosovës, KEK.

Abstract

Siliceous microscopic algae (diatoms - Bacillariophyceae) were assessed in periphyton samples in 12 stations of rivers Sitnica and Drenica, around KEK, Kosovo, collected in May and June 2001. More than 110 species of diatoms were found, most of them pennatae (about 100 species), oscillated from 25 in stations Shpresë-Nedakovc and Mirashi Tubes (Sitnica; in May 2001), up to 53 species in Grabovc (Drenica; in June 2001). TI_{DIA} ranged from 2.6 to 3.3, relatively high for the water trophy state. Hence, the quality ranged from the class Eutroph (Mirashi Tubes, Dardhishta 2), Eu-polytroph (Dardhishta1, Power Plant A1 & A2, Grabovc, Pomozotini), Polytroph (Shpresa-Nedakovc, Bardhi, Vragoli 1, Vragoli 2), generally referred to waters with high content of nutrients (nitrogen and phosphorus).

Keywords: Diatoms, TI_{DIA} , Kosovo rivers, KEK.

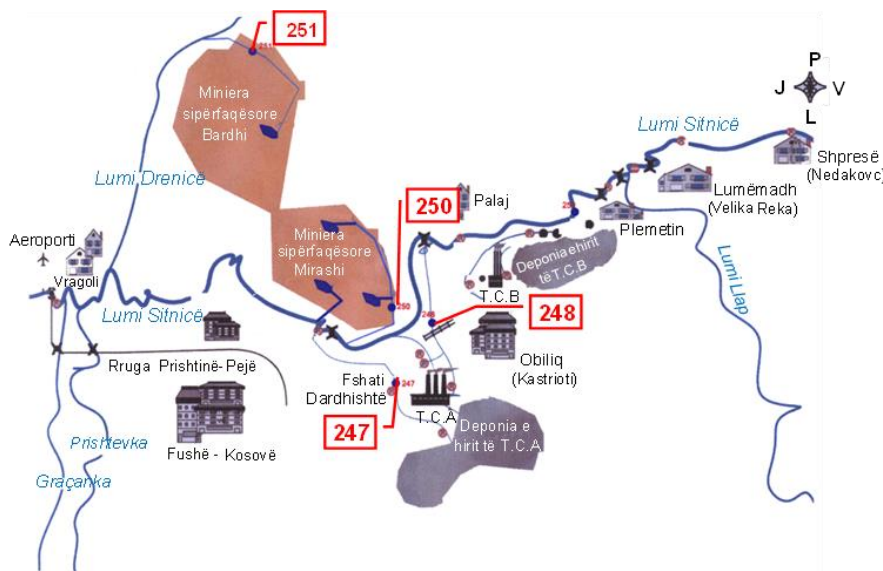
Hyrje

Biovëzhgimi i komuniteteve ujore të algave mikroskopike silicore (diatometë - *Bacillariophyceae*), dhe treguesit ekologjikë që rrjedhin prej tyre, po gjejnë gjithnjë e më tepër zbatim në vlerësimin e cilësisë biologjike të ujërave sipërfaqësore. Theksojmë se nga ky vlerësim mund të pasqyrohet bashkëveprimi gjithëpërfshirës (sinergjik) i shumë faktorëve fiziko-kimikë, i ndikimit të ushqyësve, por edhe të ndotësve në ujë. Kjo është edhe një përmbushje e kërkesës së Direktivës së Rrjetit të Ujërave (WFD, 2000), dhe e standardeve përkatëse (EN 13946:2003; EN 14407:2004).

Në këtë punim jepen të dhëna mbi një veprimtari biomonitoruese fillestare, mbështetur tek diatometë, të kryer gjatë punës së mikrotezës së ShPU-së në FShN, UT, nga autorja Ajdini (2004). Në atë kohë ajo ishte punonjëse pranë Institutit 'Inkos', Korporata Elektroenergjitike e Kosovës (KEK), me detyrë vlerësimin e cilësisë së ujërave të shkarkimit rreth KEK-ut. Këto të dhëna edhe pse të hershme në kohë nuk janë publikuar gjatë dhe mund të vlejnjë si kontribut për njohjen e larmisë llojore të algave silicore të ujërave sipërfaqësore të Kosovës, si dhe për të krahasuar cilësinë biologjike të tyre me ditët e sotme.

Materiali dhe metoda

Mostrat e perifitonit mbi gurë ose mbetje të tjera të zhytura në ujë u mblodhën në 12 stacione në ujërat shkarkuese (efluente) të KEK-ut dhe në ujërat pritës (recipientë) sipërfaqësorë të lumenjve Sitnicë (10 stacione) dhe Drenicë (12 stacione) (Fig. 1; Tab. 1), përkatësisht në 18.05.2001 (mostrat 246 deri 252) dhe 15.06.2001 (mostrat 255 deri 259).

Figura 1: Rrjeti hidrografik i lumit Sitnica sëbashku me ujërat shkarkues të KEK-ut (efluentë) ku tregohen disa nga stacionet

Pastrimi i kapakëve të diatomeve është kryer me metodën acide sipas Krammer & Lange-Bertalot (1986, vol. 2/1). Materiali me perifiton është zier me për 20 minuta, shplarë me ujë dhe zier sërish me H_2SO_4 cc duke shtuar gjatë vlimit kristale KNO_3 derisa materiali me kapakët silicorë të pastuar të zbardhet. Me këtë material janë përgatitur preparatet mikroskopike duke i përmblyllur në Naphrax (tregues thyerje 1.71). Mostrat e pasturara dhe preparatet janë të depozituara pranë laboratorit të Botanikës, FShN, UT.

Vëzhgimi dhe numërimi është bërë me mikroskop optik LEICA, DML me objektiv 63x PLAPO. Fotot janë bërë rishtas me mikroskopin Motic BA310,

me objektiv HI 100x dhe me aparat digjital CMOS 1/2" 3MP – 2048x1536 piksel. Përcaktimi i llojeve është bërë sipas Krammer & Lange-Bertalot (1986-2000) dhe libra të tjerë në dispozicion, përditësuar rrishtas edhe me AlgaeBase (Guiry & Guiry, 2018). Për të pasur një besueshmëri 95% (gabim ± 10) (EN 14407:2004), janë numëruar deri në 400 kapakë diatomes, dhe më pas është llogaritur përqindja relative e secilit lloj. Mbështetur tek përbërja e komunitetit është llogaritur treguesi ushqyes i diatomeve (TI_{DIA}) duke zbatuar formulën e Zelinka & Marvan (1961); vlerat ekologjike të llojeve dhe klasifikimi i cilësisë biologjike të ujërave për secilën mostër është bërë sipas Rott *et al.* (1999).

Rezultate

Gjithsej, janë gjetur mbi 110 lloje diatomes, lista e plotë e të cilave jepet në Shtojcën I. Shumica e llojeve ishin pendore (rreth 100 lloje); numri i llojeve për stacion luhatet nga 25 tek stacionet Shpresë-Nedakovc dhe Gypat e Mirashit (Sitnicë; në maj 2001) deri në 53 lloje në Grabovc (Drenicë; në qershor 2001) (Tab. 1). Në Pasqyrat I deri III jepen 45 foto mikroskopike, që përfaqësojnë 35 lloje, ndër më të zakonshmet ose dhe të rralla.

Tabela 1. Të dhëna mbi numrin e llojeve të gjetura (N), vlerën e Treguesit Ushqyes të Diatomeve (TI_{DIA}) (sipas Rott *et al.*, 1999), si dhe klasat ushqyese përkatëse, sipas stacioneve në mostra perifitoni rreth KEK-ut, konkretisht në lumenjtë Sitnicë (10 stacione) dhe Drenicë (1 stacion), në maj dhe qershor 2001

Lumi	Sitnica							Drenica		Sitnica		
Stacioni	Mirash-Ura	Dardhishtë 1	Termocentrali A1	Shpresë-Nedakovc	Gypat e Mirashit	Vragoli 1	Vragoli 2	Miniera - Bardhi	Mulliri Grabovc	Dardhishta 2	Termocentrali A2	Pomozotini
Kodi	246	247	248	249	250	252	255	251	256	257	258	259
N	29	28	35	25	25	31	31	30	53	36	44	43
TI_{DIA}	2.8	3.0	3.0	3.3	3.0	3.2	3.2	3.3	2.8	2.6	3.1	2.9
Klasat	<i>Eupolirof</i>	<i>Eupolirof</i>	<i>Eupolirof</i>	<i>Polirof</i>	<i>Eupolirof</i>	<i>Polirof</i>	<i>Polirof</i>	<i>Polirof</i>	<i>Eupolirof</i>	<i>Eutrof</i>	<i>Eupolirof</i>	<i>Eupolirof</i>

Diatometë rrethore më të shpeshta (në mbi 50% të mostrave) ishin *Conticribra weissflogii*, *Cyclotella meneghiniana*, *Pantocsekiella comensis*, etj., kurse nga diatometë pendore ishin *Achnantheidium minutissimum*, *Cocconeis pediculus*, *Encyonema ventricosum*, *Gomphonema olivaceum*, *G. parvulum*, *Gyrosigma acuminatum*, *Navicula gregaria*, *N. lanceolata*, *N. tripunctata*, *N. veneta*, *Nitzschia dissipata*, *N. inconspicua*, *N. linearis*, *N.*

palea, *Rhoicosphenia abbreviata*, *Surirella angusta*, *S. brebissonii* var. *kuetzingii*, *Ulnaria ulna*, etj.

Llojet rrethore me sasi relative më të madhe në mostër (mbi 20%) ishin *Actinocyclus normanii* (deri në 23 % te Gypat e Mirashit), *Pantocsekiella comensis* (deri në 26% në Dardhishtë), kurse nga pendoret ishin *Achnanthydium minutissimum* (deri në 30% te Ura Mirashit), *Gomphonema olivaceum* (deri 37% te Gypat e Mirashit), *Nitzschia palea* (deri rreth 40% ne Vragoli 2), *Nitzschia palea* var. *debilis* (deri 20% te Ura Mirashit), *Planothydium lanceolatum* (mbi 20% te Dardhishta 1), *Rhoicosphenia abbreviata* (mbi 40% te TCA), etj.

TI_{DIA} luhetet nga 2.6 në 3.3, relativisht i lartë për gjendjen ushqese të ujërave. Për rrjedhojë, cilësia në të gjithë stacionet luhatej nga klasa Eutrof (Gypat e Mirashit, Dardhishta 2), në Eupolitrof (Dardhishta 1, Termocentrali A1 & A2, Grabovc, Pomozotini), Politrof (Shpresë-Nedakovc, Bardhi, Vragoli 1, Vragoli 2). Kjo cilësi u përket përgjithësisht ujërave që janë të ngarkuar me shumë ushqyes (azot dhe fosfor); sipas Rott *et al.* (1999), mendohet që në ujëra të tilla vlerat e fosforit të përgjithshëm të shkojnë mesatarisht nga 30-100 µg/l deri në mbi 650 µg/l.

Këshillohet monitorimi i vazhdueshëm i ujërave sipërfaqësore, përfshirë këtu edhe monitorimin biologjik, për të arritur në përfundime më të sakta mbi cilësinë e tyre; kjo ndihmon që të mund të parandalohen rreziqet e mundshme për botën e gjallë dhe shëndetin e njeriut, si dhe të merren masa për ruajtjen dhe përmirësimin e cilësisë së tyre.

Literatura

Ajdini L (2004): Të dhëna mbi monitorimin biologjik të ujërave rreth Korporatës Elektroenergjetike të Kosovës (KEK) mbështetur tek diatometë. Mikroteze ShPU. FShN, UT: 65 f.

EC Water Framework Directive (WFD) 2000/60/EC: The Water Framework Directive - integrated river basin management for Europe. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the Community action in the field of water policy, adopted on 23 October 2000. http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/index_en.html

EN 13946:2003: Water quality. Guidance standard for the routine sampling and pretreatment of benthic diatoms from rivers. ISBN 0 580 41960 6: 18 f. http://standards.mackido.com/en/en-standards24_view_3175.html

EN 14407:2004: Water quality. Guidance standard for the identification, enumeration and interpretation of benthic diatom samples from running waters. ISBN 0 580 44247 0: 16 f.

http://www.standardsdirect.org/standards/standards1/StandardsCatalogue24_view_11733.html

Guiry M. D., Guiry G. M. (2016): AlgaeBase. World-wide electronic publication, National University of Ireland, Galway. <http://www.algaebase.org>.

Krammer K., Lange-Bertalot H. (1986-2001): Bacillariophyceae. Süsswasserflora von Mitteleuropa. 2/1: 876 f.; 2/2: 596 f.; 2/3: 576 f.; 2/4: 437 f.; 2/5: 311 f.. Fischer, Stuttgart. Teil 1-5, Gustav Fischer Stuttgart-New York.

Rott E., Pipp E., Pfister P., Van Dam H., Ortler K., Binder N. & Pall K., 1999: Indikationslisten für Aufwuchsalgen in Österreichischen Fließgewässern. Teil 2: Trophieindication. Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Zahl 41.034/08-IVA 1/97, Wien: 248 f.

Zelinka M., Marvan P. (1961): Zur Praezisierung der biologischen Klassifikation der Reinheit fließender Gewässer. Arch. Hydrobiol., 37: 387-404.

SHTOJCA 1. Lista e diatomeve të gjetura në mostra perifitoni rreth KEK-ut, Kosovë, konkretisht në lumenjtë Sitnicë (10 stacione) dhe Drenicë (1 stacion), në maj dhe qershor 2001

Centrales

Actinocyclus normanii (W.Gregory ex Greville) Hustedt

Aulacoseira italica (Ehrenberg) Simonsen

A. granulata (Ehrenberg) Simonsen

Conticribra weissflogii (Grunow)

Stachura-Suchoples & D.M.Williams

Cyclotella cretica var. *cyclopuncta*

(H. Hakansson & J.R.Carter) R.Schmidt

C. iris Brun & Héribaud-Joseph

C. meneghiniana Kützing

C. radiosa (Grunow) Lemmermann

Melosira varians Agardh

Pantocsekiella comensis (Grunow)

K.T.Kiss & E.Ács

P. ocellata (Pantocsek) K.T.Kiss & E.Ács

Stephanodiscus medius Håkansson

Pennales

Achnantheidium minutissimum (Kützing)

Czarnecki

Adlafia minuscula (Grunow) Lange-Bertalot

Amphora lybica Ehrenberg

Amphora ovalis (Kützing) Kützing

Amphora pediculus (Kützing) Grunow

Caloneis silicula (Ehrenberg) Cleve

Cocconeis lineata Ehrenberg

Cocconeis pediculus Ehrenberg

Cocconeis placentula Ehrenberg agg.

Craticula accomoda (Hustedt) D.G.Mann

C. ambigua (Ehrenberg) D.G.Mann

Cymatopleura elliptica (Brebisson)

W. Smith

C. solea (Brebisson) W. Smith

Cymbella affinis Kützing agg.

Cymbella cistula (Ehrenberg) Kirchner

Delicata delicatula (Kützing) Krammer

Denticula tenuis Kützing

Diatoma ehrenbergii Kützing

Diatoma moniliformis Kützing

Diatoma tenuis Agardh

Diatoma vulgare Bory

Diatoma vulgare var. *linearis* Grunow

Diploneis elliptica (Kützing) Cleve

D. oblongella (Nägeli ex Kützing)

Cleve-Euler

Diploneis ovalis (Hilse) Cleve

Encyonema minutum (Hilse) D.G.Mann

Encyonema silesiacum (Bleisch) D.G.Mann

E. ventricosum (C.Agardh) Grunow

Encyonopsis microcephala (Grunow)

Krammer

Entomoneis paludosa (W. Smith) Reimer

Fallacia lenzii (Hustedt) Lange-Bertalot

F. pygmaea (Kützing) Stickle & D.G.Mann

Fragilaria acus Kützing

Fragilaria capucina Desmazières agg.

Fragilaria crotonensis Kitton

Fragilaria tenera var. *nanana* (Lange-

Bertalot) Lange-Bertalot & S.Ulrich

Frustulia vulgaris (Thwaites) De Toni

Gomphonema acuminatum Ehrenberg

Gomphonema augur Ehrenberg

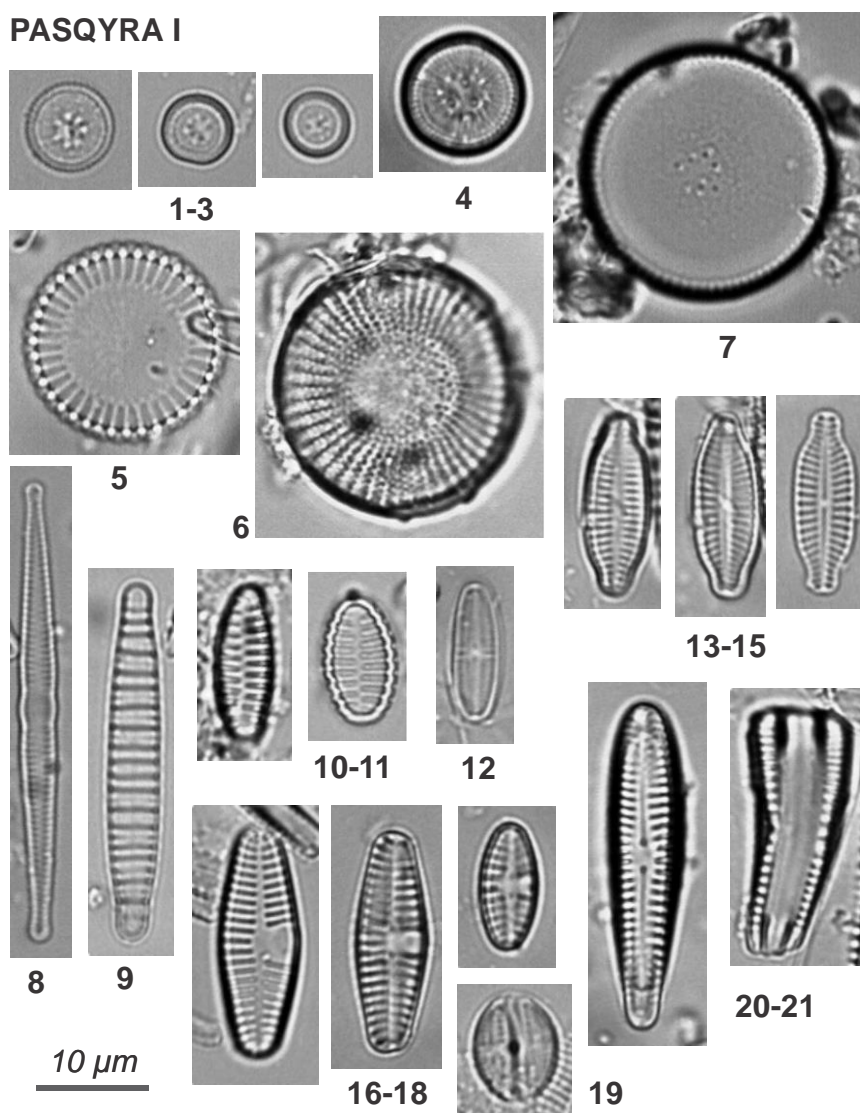
Gomphonema bozenae Lange-Bertalot &

Reichardt

Gomphonema carolinense Hagelstein

G. minutum (Agardh) Agardh

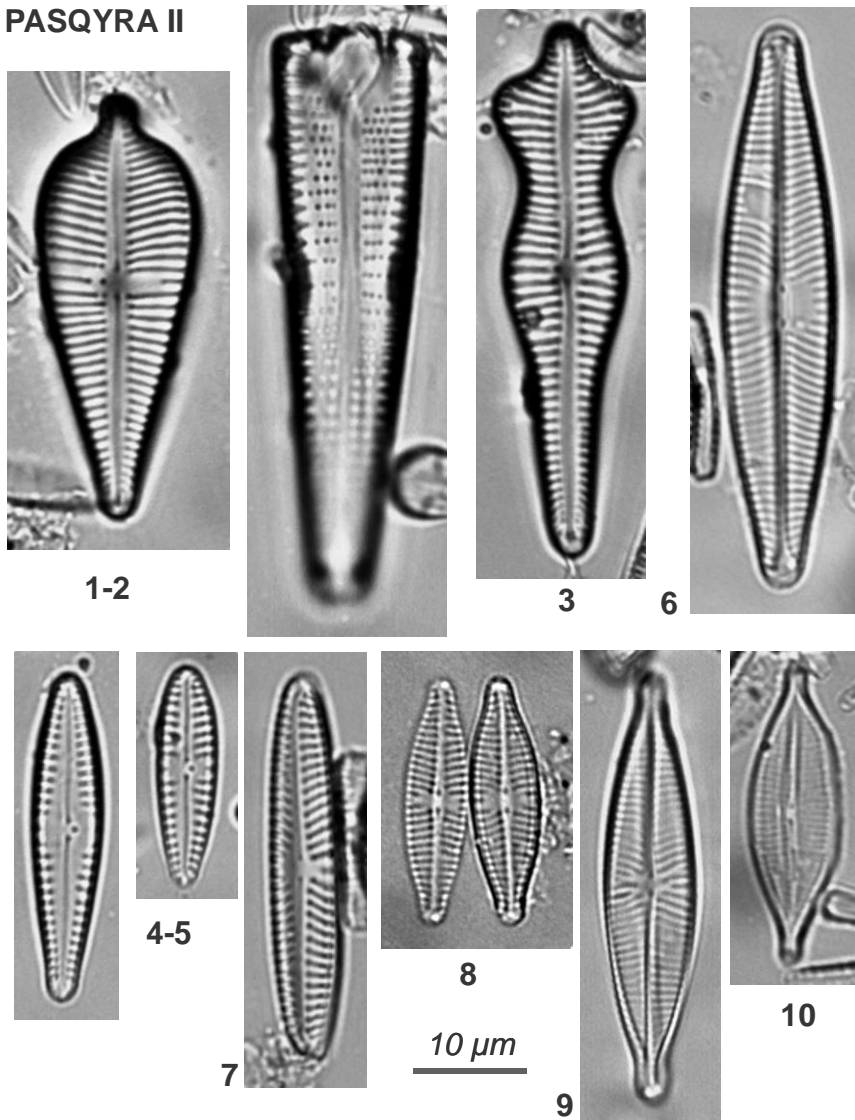
- G. olivaceolacuum* (Lange-Bertalot & E.Reichardt) Lange-Bertalot & E.Reichardt
 Lange-Bertalot & Reichardt
G. olivaceum (Hornemann) Brébisson
G. parvulum Kützing
G. pumilum (Grunow) Reichardt & Lange-Bertalot
Gomphonema truncatum Ehrenberg
Gomphosphenia grovei (M. Schmidt) Lange-Bertalot
Gyrosigma acuminatum (Kützing) Rabenhorst
Halamphora veneta (Kützing) Levkov
Hannaea arcus (Ehrenberg) R.M.Patrick
Hantzschia amphioxys (Ehrenberg) Grunow
Hippodonta capitata (Ehrenberg) Lange-Bertalot, Metzeltin & Witkowski
Karayevia ploenensis var. *gessneri* (Hustedt) Bukhtiyarova
Luticola mutica (Kützing) D.G.Mann
Luticola nivalis (Ehrenberg) D.G.Mann (var. *binodis*)
Mayamaea atomus (Kützing) Lange-Bertalot
Navicula antonii Lange-Bertalot
Navicula capitatoradiata Germain
Navicula cincta (Ehrenberg) Ralfs
Navicula cryptocephala Kützing
Navicula cryptotenella Lange-Bertalot
Navicula cryptotenelloides Lange-Bertalot
Navicula gregaria Donkin
Navicula lanceolata (Agardh) Kützing
Navicula menisculus Schumann
Navicula oligotrapphenta Lange-Bertalot & Hofmann
Navicula radiosa Kützing
Navicula reichardtiana Lange-Bertalot
Navicula tripunctata (O. F. Müller) Bory
Navicula veneta Kützing
Nitzschia amphibia Grunow
Nitzschia calida Grunow
Nitzschia cf. *clausii* Hantzsch
Nitzschia dissipata (Kützing) Grunow
Nitzschia incospicua Grunow
Nitzschia linearis (Agardh) W. Smith
 var. *linearis*
Nitzschia linearis var. *tenuis* (W.Smith) Grunow
Nitzschia palea (Kützing) W. Smith
 var. *palea*
Nitzschia palea var. *debilis* (Kützing) Grunow
Nitzschia sigmoidea (Nitzsch) W. Smith
Nitzschia sinuata var. *sinuata* (Thwaites ex W.Smith) Grunow
Odontidium mesodon (Kützing) Kützing
Pinnularia brebissonii (Kützing) Rabenhorst
Pinnularia lundii Hustedt
P. subrostrata (A. Cleve) Cleve-Euler
Planothidium lanceolatum (Brébisson ex Kützing) Lange-Bertalot
Psammothidium levanderi (Hustedt) Bukhtiyarova & Round
Pseudostaurosira parasitica (W.Smith) E.Morales
Reimeria sinuata (W.Gregory) Kociolek & Stoermer
Rhoicosphenia abbreviata (C.Agardh) Lange-Bertalot
Staurosira construens Ehrenberg
S. leptostauron (Ehrenberg) Kulikovskiy & Genkal
Staurosirella pinnata (Ehrenberg) D.M.Williams & Round
Surirella angusta Kützing
Surirella bifrons Ehrenberg
Surirella brebissonii var. *kuetzingii* Krammer & Lange-Bertalot
Surirella minuta Brébisson
Surirella ovalis Brébisson
Tabularia fasciculata (C.Agardh) D.M.Williams & Round
Tryblionella apiculata W.Gregory
Tryblionella hungarica (Grunow) Frenguelli
Tryblionella levidensis W.Smith
Ulnaria ulna (Nitzsch) Compère

PASQYRA I: 1-3, *Pantocsekiella comensis* (Grunow) K.T.Kiss & E.Ács
meneghiniana Kützing; 6, *Stephanodiscus medius* Hákansson; 7, *Conticribra*
weissflogii (Grunow) Stachura-Suchoples & D.M.Williams; 8, *Fragilaria capucina*
 Desmazières; 9, *Diatoma moniliformis* Kützing; 10-11, *Staurosirella pinnata*
 (Ehrenberg) D.M.Williams & Round; 12, *Achnantheidium minutissimum* (Kützing)
 Czarnecki; 13-15, *Karayevia ploenensis* var. *gessneri* (Hustedt) Bukhtiyarova;
 16-18, *Planothidium lanceolatum* (Brébisson ex Kützing) Lange-Bertalot
 19, *Amphora pediculus* (Kützing) Grunow, 20-21, *Rhoicosphaenia abbreviata*
 (Agardh) Lange-Bertalot. 1-3, 17-19, 20-21, 34-35, Dardhishtë 1; 4, 5, 12-15,
 Grabovc; 6-7, 9, 19, Mirash-Ura; 8, 10-11, TEC-A1.

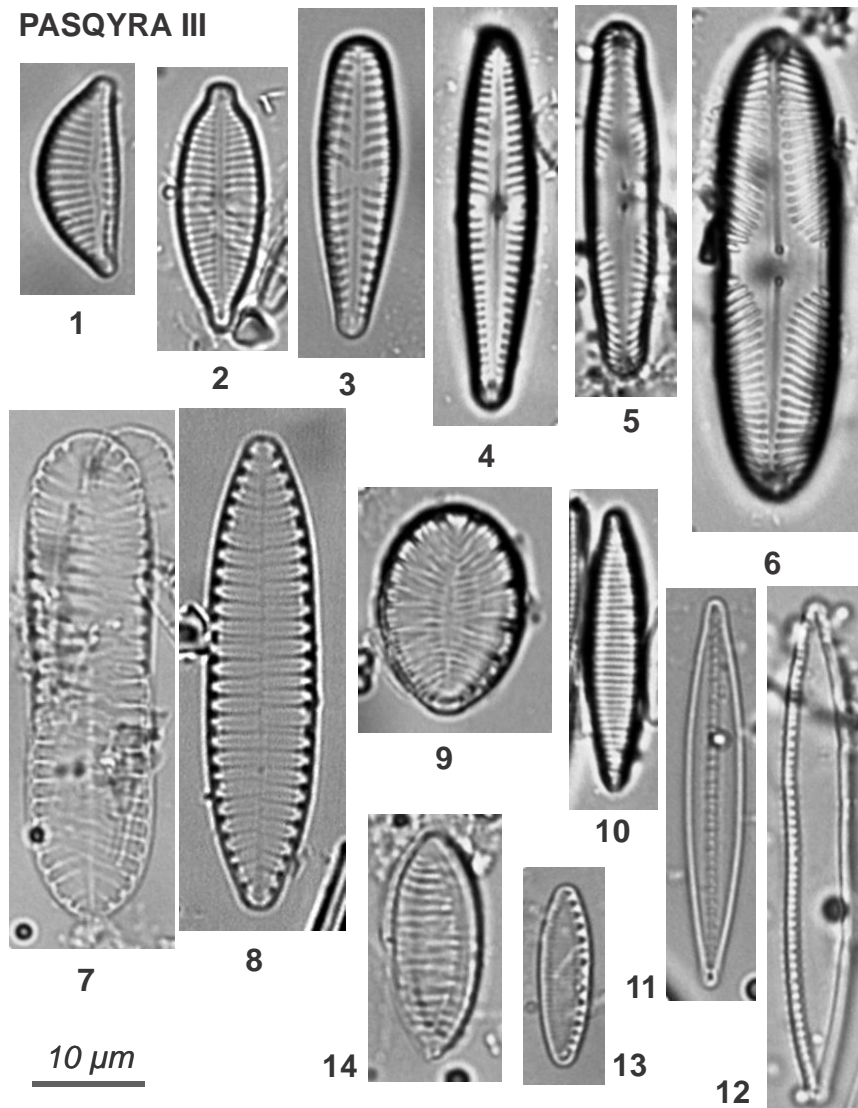
PASQYRA II

PASQYRA II: 1-2?, *Gomphonema augur* Ehrenberg; 3, *G. acuminatum* Ehrenberg;
 4-5, *G. pumilum* (Grunow) Reichardt & Lange-Bertalot; 6, *Navicula lanceolata*
 (Agardh) Kützing; 7, *N. cincta* (Ehrenberg) Ralfs; 8, *N. veneta* Kützing;
 9, *N. capitatoradiata* Germain; 10, *Craticula accomoda* (Hustedt) D.G.Mann;
 1-5, 9, Grabovc; 6-8, 10, Dardhishtë

PASQYRA III

PASQYRA III: 1, *Encyonema ventricosum* (C.Agardh) Grunow; 2, *Gomphonema parvulum* Kützing; 3, *G. olivaceum* (Hornemann)Brébisson; 4, *G. minutum* (Agardh)Agardh; 5, *Pinnularia subrostrata* (A. Cleve) Cleve-Euler; 6, *P. brebissonii* (Kützing) Rabenhorst; 7, *Surirella minuta* Brébisson; 8, *S. angusta* Kützing; 9, *S. brebissonii* var. *kuetzingii* Krammer & Lange-Bertalot; 10, *Nitzschia amphibia* Grunow; 11, *N. dissipata* (Kützing) Grunow; 12, *N. palea* (Kützing) W. Smith; 13, *N. inconspicua* Grunow; 14, *Tryblionella levidensis* W.Smith. 1, 9, 13, Dardhishtë, 2-4, 10, 14, Grabovc; 5-6, 10-12, Mirash-Ura; 7-8, TEC-A1.